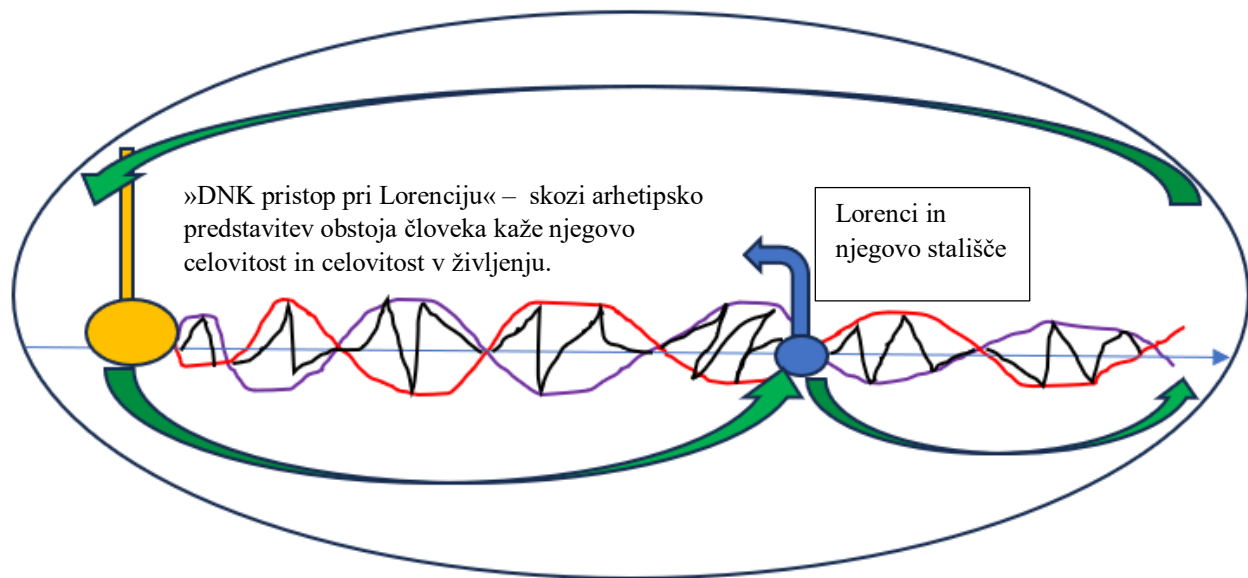

ČASOVNI MEHANIZEM NIHALA JERNEJA LORENCIJA
(Nelinearno gledališče v čolnu postmodernizma, ki potuje v nova obzorja medijske utopije:
legenda, pravljica, mit)

Venislav Vasilev

Mentor: prof. dr Ljudmil Dimitrov

Moje srečanje z režiserjem Jernejem Lorencijem se je zgodilo precej nepredvidljivo. Kljub polnemu zavedanju, da bom gledal gledališko predstavo, nisem vedel, da bom lahko sodeloval v procesu gledanja in predvidevanja časa. V Bolgariji sem doživel dve njegovi predstavi: Mrtvec pride po svojo ljubico Prešernovega gledališča Kranj na gostovanju leta 2022 in Orfej, ki ga je z bolgarsko ekipo uprizoril v Narodnem gledališču Ivana Vazova v Sofiji prav tako leta 2022. Poleg tega sem si ogledal še Sen kresne noči, shakespeareovski avtorski projekt, ki je leta 2017 potekal v Mestnem gledališču ljubljanskem.

Prvi vtis, ki ga je name ustvarilo Lorencijevo gledališče, je bil, da gre za nekaj kozmičnega in veličastnega, bolgarski sceni neznanega in morda nerazumljivega (očem) občinstva. Potem sem se vprašal: kaj gledalec vidi v tej predstavi? In sklenil sem, da je najbolj logično pred umetniškim presežkom umolkniti in obstati pred veličino ter talentom, saj bo vse, kar spontano rečete, nekoliko neprimerno. Lorenci je racionalen občutek. Intuicija. Duh. Čarovnik, ki formalno spremeni svet in vaš dan za časovno obdobje 90–180 minut, vendar spremeni vaše celotno življenje, tudi vas same.

Neskončnega Lorencija bom poskušal uokviriti z definicijo, ki bo prikazala njega in njegov pristop¹ in vodi do vidnih dinamičnih valov v predstavi. Gledališče Jerneja Lorencija² je t. i. kardiogram, ki se začne ob rojstvu in konča s smrtjo. Režiser si izbere določen siže in zaupa

¹ Uporabil bom izveleček iz pogovora Jerneja Lorencija z Ljudmilom Dimitrovim.

»Ljudmil Dimitrov: Kolikor razumem, se vaši nastopi dogajajo v trenutku njihovega uprizarjanja. Nimate vnaprej zasnovanega koncepta.

Jernej Lorenci: Ne, ne vem.

Ljudmil Dimitrov: Kar ima prednost, da ko gledate predstavo, ne veste, kaj se bo zgodilo, kam bo vodila.«

² Koncept je napisal Ljudmil Dimitrov.

motiv, problemu ali mitu.³ Prenese ga v »svoj« čas, ga aktualizira in preoblikuje glede na drug kontekst in konkretno obdobje, hkrati pa poudarja bistvo univerzalne večne filozofije/za človeka (= DNK).⁴ S tem »večna nadčloveška« vprašanja in teme enači s človeškim vsakdanjikom in praznikom, s svojim bitjem. *»Vedno me je navdušil način, kako ta najstarejša besedila odpirajo ključna vprašanja, ki se nanašajo na človeka. [...] V teh starodavnih besedilih so trije "S" – strah, samota, smrt. [...] naše zgodbe, to je, da nekomu damo ogromno mitološko podobo gravitacije. Za vsako veliko mitološko zgodbo obstaja zelo specifična človeška izkušnja. Šele takrat postanejo velike in prevelike zgodbe. Zanima me, kaj je to človeško [...] Ker mitologija zamegli naše oči ... [...] V zadnjih letih sem bil obseden s pripovednim gledališčem. Verjamem, da v tistih starih časih, tam, v krogu plemena, starešina sedi in pripoveduje zgodbo. Zgodbe [...] so pogosteje povezane s kozmogonijo, s stvarjenjem sveta. Pripoveduje zgodbo, ne potrebuje gledališča, govor in petje še nista ločena, zvok in pomen še nista ločena. Torej je bil prvi minimalist. In on jo pripoveduje in vsi to doživljajo. Vrača čas, ker je to obdobje cikličnega časa, pred linearnim časom, v katerem živimo«* (Lorenci 2022). Tako prinaša večnost na zemljo, zagotavlja nesmrtnost v osebnosti. To odpira vrata v prihodnost (seveda s podobnimi sredstvi – pametnimi telefoni in posnetki), ki kažejo, da je čas večen in lahko govorimo o brezčasnosti ali čudoviti celovitosti, cikličnosti, vidni z vrnitvijo gledalca k viru. Ker je pomembno, da predstava poteka tudi v občinstvu, da aktivira njegov notranji svet in predvsem domišljijo.

Lorenci je v Orfeju izbral istoimenski mit, ga prilagodil bolgarski sceni in ga tako uporabil v naši kulturni zavesti. Mit je malo znan, pri nas celo neznan. Lik starodavnega pevca poznamo skozi nekatere legende in sekundarne vire (na primer mednarodni festival zabavne glasbe Zlati Orfej (1965–1999) ter imena podjetij in hotelov). Toda mit o njem se je nadaljeval po odkritju starodavnega naselja Perperikon v Rodopih, kjer naj bi bil njegov grob. Navsezadnje Orfej obstaja v naši zavesti kot legendarni glasbenik z neverjetnim in čudežnim darom, s katerim lahko ukroti vse zveri in divja bitja. Bil je tudi pesnik in prerok. Po starih grških in drugih virih je tračanskega porekla in je sposoben očarati vsako živo in neživo snov s svojo liro in glasom. Znan je tudi po neuspešnem poskusu, da bi svojo ljubljeno Evridiko spravil iz podzemlja.

Ljudmil Dimitrov je v pogovoru z Lorencijem postavil vprašanje:

»Ljudmil Dimitrov: *Kam misliš, da gre Orfej? Nazadnje sem prevedel zbirko pesmi slovenskega pesnika Iztoka Osojnika, v eni od pesmi pa je zelo zanimiva fraza, da se Orfej spušča med ljudi. In po mitu se spusti v pekel. In ob tej priložnosti sem pomislil: kaj pravzaprav počne Orfej, kam meri?*

Jernej Lorenci: *Možne so različne interpretacije. Mislim, da je velik kamen spotike – Evridika. Trpi za neverjetnim, mačističnim trpljenjem. Orfejeva težava je ljubezen do sebe, njegova ošabnost – Evridika je zanj le orodje. Z njo nima pravega odnosa, ampak jo instrumentalizira. In nekako jo ubije dvakrat in uživa v tem dejanju. To je ena od možnih razlag.«*

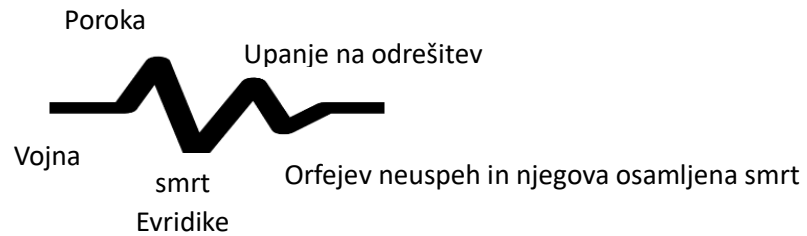
Moja interpretacija se osredotoča na to, kako ne moreš preslepiti usode, ne glede na to, koliko priložnosti imaš. V skrajnem primeru je vsakdo »norec v igri usode«,⁵ Lorencijev Orfej pa je osredotočen na življenje – njegove padce in vzpone, preizkušnje in igre, vesele in žalostne počitnice, kot je brezčasnost. Prikazan je večni ples smrti z novim življenjem ali začetkom. Ni naključje, da se predstava začne z neizprosno, kruto, ostro in smrtonosno vojno in konča z Evridiko

³ »Ljudmil Dimitrov: *Pred davnimi časi ste se odpovedali drami in ste prirejali že pripravljene drame. Večina vaših predstav se imenuje »avtorski projekt«. V zadnjem času delate predvsem na velikih epih, tj. na velikih zgodbah, zapletih posameznih narodov in človeštva«* (V: *Kultura*, št. 8 (2991), oktober 2022).

⁴ DNK = tri arhetipske ideje človeškega izmišljenega obstoja na svetu – skozi mit, pripoved in glasbo.

⁵ Dimitrov; Ljudmil. *Da b'deš šut v igrata na s'dbata: Ruskata dramaturgija ot XIX vek. Hermenevtika kanona.* Sofija 2017.

– žensko – maternico, ki daje novo življenje, ki je kot odrasla oseba rodila nekje v onstranstvu. Dojenček sreča očeta, spremenjenega v marmor. Ali je mogoče izbrisati »spomin« njegovega očeta? Tvoja stvaritev prihaja, da te uniči, ker si jo prikrajšal za nekaj. Ampak Orfej ga s svojo domišljavostjo ne »zapusti« ...

Igra preprostih kmetov (če vzamemo, da so igralci/junaki šahovske figure v rokah Fortune) je projekcija združenega in skupnega. Plešejo in pojejo kot nadaljevanje podobe antičnega zbora. Naricalke so prav tako nadaljevanje antične tradicije. V tem zboru se prepletajo pripovedi osebnih zgodb in izkušenj, ki ustvarjajo svojevrsten skupni mit. Vse se vrti v krogu okoli smrti in življenja ob spremljavi glasbe in tišine. Akordi poudarjajo in orisujejo sferičnost mitološkega časa, pri čemer uporabljajo premore za poanto, da se vsak konec konča s tišino, celo začetek se začne tako.

Okolje za izvajanje običajev je vsakdanja – stoli, miza, klavir in drugi glasbeni instrumenti. Značilno za Lorencija – liki sedijo (večino časa in skoraj vsi) in igrajo, imajo monologe, dialoge in molčijo. Vse to se dogaja med intervali tišine. Kljub njeni prevladujoči prisotnosti se čutijo tudi drugi zvoki – zemeljske pesmi in melodije ter nezemeljsko renčanje in lajanje. Poleg vojne, ki je bila nekoč, je zdaj na vrsti poroka – liki se spremenijo v trenutku: preobleka, značilna za komedijo. Kromatične naricalke postanejo barvite gostje, družice. Ozadje vojne se spremeni v intimno vzdušje, preplavljeno s srčkastimi konfeti. Vsakdo (so)oblikuje podobo poroke s pripovedovanjem svojih izkušenj. Toda ko se kardiogramska črta dvigne, se mora tudi spustiti. Evridika nenadoma umre.

Pred občinstvom se začne živahna, vročična avtopsija z medicinskimi termini in simptomi ter projekcijo na zaslonu, ki je posneta s pomočjo telefona. Orfej se odloči, da se bo spustil v pekel in iskal priložnost – vzpon po črti iz kardiograma. Tu je spust predstavljen kot »plezanje«. Obleko in tančico ter pesmi kot hezihast vzame v popolni tišini, pripravljen, da postane eno z naravo. Vendar se bo izkazalo, da je Orfej samo človek. »Človek, ki upa in se veseli, ki ga je strah in trepeče. Ki skuša in ne zmore. Ne vsakič. Človek, ki je včasih sam in bo polnil svoje samote z vsem mogočim. Ki se bo skrival po temnih kotih. Ki se bo skušal vpisati v zgodovino, postati zgodba, vsaj za hip. Ki bo hotel verjeti – in nemalokrat tudi verjel – da življenje ima smisel in da smrt ni konec. Tak, ki bo-ne enkrat – ljubil sebe preveč in druge pozabil. Tudi Orfej je bil človek, nekoč in nekje. Človeček, kot jaz in kot vi. Tudi Evridika. Tudi na je-morda-nekoč ljubil sebe malce preveč. In pozabil. Da ni mitološki junak. Da ni bog.«⁶

Pekel se pred nami pojavlja sinkretično – vizualno in slušno. Igra senc, luči, grmenja, rjojenja, renčanja, tuljenja in lajanja. Orfej je prestal vsa fizična mučenja, se umaknil vase, navdan z idejo o novem življenju. Stvari dosežejo svoj vrhunec, ko vse vstane, kot bi po nevihti preverili, kako dolgo človek zdrži pod pritiskom narave. In tukaj Orfej pride iz človeka. Zaradi tega dobi priložnost, da obrne kolo usode in ugotovi, kaj bo – zmagovalec ali bedak. Toda, da bi to ugotovili, je treba opraviti obred iniciacije – oba se morata povzpeti do zemlje in sonca, vendar se izkaže, da je črta na kardiogramu obrnjena navzdol. Orfej se obrne. Ali je mogoče, da je postal tako aroganten

⁶ Iz »Človek, ne bog« Jerneja Lorencija.

in je v misli, da je brez greha, pozabil, da lahko vsakdo stori napačen korak, ali v tem primeru dvomi v svojo ljubljeno osebo in se obrne na preverjanje in varnost. Ker se ljudje najbolj bojijo osamljenosti. Vendar se spektakel ni končal z Orfejevo smrtjo v samoti, temveč s podobo Evridike – zveličane in hvaljene, vendar ne s strani Orfeja. Na koncu se nam predstavi le z odsekano glavo, ki se vrti; planet Zemlja se dan in noč vrti okoli svoje osi.

Eden glavnih ciljev Jerneja Lorencija je povedati, da se vse (mit, legenda, zaplet) vrti okoli človeka – z vsemi njegovimi neizogibnimi padci in vzponi. Hkrati pa je prehodno človeško zemeljsko obliko spremenil v neskončno in nezemeljsko, brezčasno, brezmejno in transcendentno, popolno in zaprto, a pripravljeno, da v svojo utopijo spusti vsakega gledalca, ki bi se brez strahu potopil (vstopil). Kajti Lorenci ustvarja svetove, kamor se vračate, kjer slišite, dihate in čutite, vendar ne kot bog, temveč kot človek. Uči nas, kako biti predvsem ljudje – povezani, dejavni in resnični v tuzemeljskem bivanju ter onkraj.

Bibliografija:

- Lorenci 2019: Lorenci, Jernej. Mojat teat'r e ekipno izsledvane. Intervju na Ljudmil Dimitrov. V: *Kultura*, št. 7 (2960), september 2019.
- Lorenci 2022: Lorenci, Jernej. Vjarvam v povestvovateljnija teat'r. Intervju na Ljudmil Dimitrov. V: *Kultura*, št. 8 (2991), oktober 2022.
- Lorenci 2022a: Lorenci, Jernej: Čovek, ne bog. Gledališki list predstave.
- Lorenci 2023: Lorenci, Jernej. Zahvalni govor ob podelitvi nagrade Ikar.